

4.7. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

Μαριλένα Καρυσολαίμου

Κοινωνιογλωσσική περιγραφή της κυπριακής κοινότητας

Η θέση της ελληνικής στην Κύπρο δεν μπορεί να οριστεί με ακρίβεια, αν δεν οριστούν ταυτόχρονα οι γλωσσικές ποικιλίες με τις οποίες συμβιώνει ή βρίσκεται σε αντιπαράθεση. Θα πρέπει, λοιπόν, να αναφέρουμε, καταρχάς ότι η ελληνική μαζί με την τουρκική αναγνωρίζονται από το Σύνταγμα του 1960 ως *επίσημες γλώσσες* [1] της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η τουρκική εξακολουθεί να εμφανίζεται σε ορισμένα επίσημα έγγραφα και εμβλήματα της κρατικής οντότητας (διαβατήρια, γραμματόσημα, χαρτονομίσματα), δεν χρησιμοποιείται όμως για σκοπούς επικοινωνίας παρά μόνο στην τουρκοκρατούμενη Κύπρο και από τους Τουρκοκύπριους που επέλεξαν να παραμείνουν στην ελεύθερη Κύπρο.

Οι Κύπριοι είναι φυσικοί ομιλητές μιας διαλεκτικής ποικιλίας ελληνικής, που χρησιμοποιείται κυρίως στον *προφορικό λόγο* [2] και σε είδη γραπτού λόγου που κινούνται εκτός ή στο περιθώριο των γλωσσικών συμβάσεων –ποιητικός ή ελάσσων λογοτεχνικός λόγος, π.χ. εγχώρια θεατρική παραγωγή. Η κυπριακή διάλεκτος έχει υποστεί ποικίλες επιδράσεις από διάφορες γλώσσες όπως οι νεολατινικές, ενετική, μεσαιωνική γαλλική, καταλανική, αλλά και από την αραβική, την τουρκική και πιο πρόσφατα την αγγλική, γλώσσες με τις οποίες βρέθηκε σε επαφή στη διάρκεια της ιστορίας της. Παράλληλα με την κυπριακή και όταν οι περιστάσεις το απαιτούν (τυπικότητα της επικοινωνίας, παρουσία Ελλαδιτών), οι Κύπριοι ομιλητές κάνουν χρήση μιας *επαρχιακής ποικιλίας νεοελληνικής* [3] που παρουσιάζει αρκετές ιδιοτυπίες σε σχέση με το ελλαδικό πρότυπο, επειδή επηρεάζεται από τη διάλεκτο σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα, φωνητικό, σημασιολογικό, λεξιλογικό και μορφολογικό.

Η αγγλική γλώσσα χρησιμοποιούνταν μέχρι πρόσφατα στη νομοθεσία και εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στην ιδιωτική τριτοβάθμια και εν μέρει δημόσια εκπαίδευση (Intercollege, Cyprus College, Ξενοδοχειακή Σχολή, Ανώτερο Τεχνολογικό Ινστιτούτο κ.ά.). Συχνά παρεισφρύνει στον διαλεκτικό λόγο με τη μορφή δάνειων λέξεων ή *εναλλαγής κώδικα* [4]. Η παρουσία της σε συγκεκριμένους τομείς επικοινωνίας διαμορφώνει ένα ιδιαίτερο γλωσσικό πλαίσιο, αφού η χρήση της δεν αποτελεί πλέον μόνο ατομική επιλογή· κατοχυρώνεται κοινωνικά. Ο τριτογενής χαρακτήρας της κυπριακής οικονομίας ευνοεί, άλλωστε, την εξάπλωση της αγγλικής, πολύτιμου εργαλείου για τους τομείς του τουρισμού και των οικονομικών υπηρεσιών (Καρυσολαίμου 1999β).

Οι γνώμες διίστανται όσον αφορά τη χρήση της αγγλικής. Πολλοί ομιλητές εκφράζουν την άποψη ότι αποτελεί ένδειξη της γλωσσικής πενίας και του αστικού νεοπλουτισμού που χαρακτηρίζει τις νεότερες γενιές και ιδιαίτερα ορισμένες κατηγορίες ομιλητών (επαγγελματίες των μέσων ενημέρωσης, ελεύθερους επαγγελματίες κλπ.). Άλλοι θεωρούν, αντίθετα, ότι η χρησιμοποίηση της αγγλικής δημιουργεί νέες εκφραστικές δυνατότητες. Το κλίμα γλωσσικής ανασφάλειας που δημιουργεί, σε ορισμένους κύκλους, η παρουσία της αγγλικής, οδήγησε, από τα μέσα της δεκαετίας του '80, σε συγκροτημένες προσπάθειες *για νομοθετική κατοχύρωση της ελληνικής γλώσσας* [5]. Οι νόμοι που ψηφίστηκαν καλύπτουν κυρίως τομείς που σχετίζονται με την άσκηση της εξουσίας και τις δημοκρατικές διαδικασίες: η αγγλική έπαψε, διά νόμου, να χρησιμοποιείται στα δικαστήρια το 1989· από τον ίδιο χρόνο η διδασκαλία της ελληνικής στις ξενόγλωσσες σχολές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι υποχρεωτική· η μετάφραση της κυπριακής νομοθεσίας από τα αγγλικά στα ελληνικά ολοκληρώθηκε το 1996· η χρήση της ελληνικής στις εκδόσεις και τα δημοσιεύματα δημόσιων υπηρεσιών, σε αντικατάσταση της αγγλικής ή παράλληλα με αυτήν, ανάγεται στην ίδια περίπτωση εποχή (Καρυσολαίμου 1999β).

Νεοελληνική κοινή και κυπριακή διάλεκτος

Οι δημογραφικές και κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές που συντελέστηκαν τις τελευταίες δεκαετίες στην Κύπρο (η μετακίνηση 200.000 προσφύγων από τον βορρά στον νότο, η

μετεξέλιξη της κλειστής αγροτικής κοινωνίας σε κοινωνία τριτογενούς τύπου, η αστυφιλία, η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης με τις κανονιστικές πιέσεις που ασκούνται από την νεοελληνική κοινή μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος), συνέτειναν στην εγκατάλειψη των αγροτικών ποικιλιών της κυπριακής, με αποτέλεσμα οι γλωσσικές χρήσεις των Κυπρίων ομιλητών να παρουσιάζουν μεγαλύτερη ομοιογένεια από ό,τι παλαιότερα. Παρά ταύτα, η κυπριακή, έτσι όπως έχει διαμορφωθεί κυρίως στα αστικά κέντρα, εξακολουθεί να **διαχωρίζεται** [6] και από την νεοελληνική κοινή και από την επαρχιακή ποικιλία νεοελληνικής, και να αποτελεί το κατεξοχήν μέσο έκφρασης των Κυπρίων, ακόμη και έξω από την οικογένεια και το στενό φιλικό περιβάλλον. Ένας από τους λόγους που συνέβαλαν στη διατήρηση της κυπριακής είναι, αδιαμφισβήτητα, το γεγονός ότι υποστηρίζεται από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο αποδέχεται –και σε ορισμένες περιπτώσεις επιβάλλει– την κυπριακή ως τον ενδεδειγμένο κώδικα επικοινωνίας. Εξάλλου, η γεωγραφική απόσταση και η πολιτική ανεξαρτησία σε σχέση με το εθνικό κέντρο **ενδυναμώνουν** [7] την αίσθηση αυτοτέλειας της διαλεκτικής ποικιλίας απέναντι στη νεοελληνική κοινή.

Όπως συμβαίνει σε πολλές διαλεκτικές κοινότητες, τα συναισθήματα των Κυπρίων ομιλητών τόσο απέναντι στην κοινή όσο και απέναντι στη διάλεκτο είναι ανάμεικτα. Αφενός, θεωρούν την νεοελληνική κοινή «ανώτερη», «ωραιότερη», «ορθότερη», «καλύτερη» από την κυπριακή (Sciriha 1996), και τείνουν να προσαρμόζουν τον τρόπο ομιλίας τους, με λιγότερη ή περισσότερη επιτυχία κάθε φορά (Καρυολαίμου 1992), όταν βρίσκονται μπροστά σε ομιλητές από την Ελλάδα ή όταν η επισημότητα της περίπτωσης το απαιτεί. Αφετέρου, δεν επικροτούν, και συχνά αξιολογούν αρνητικά, την άκριτη μίμηση του ελλαδικού τρόπου ομιλίας (καλαμαρίστικα). Η **ταλάντευση** [8] αυτή δεν οδηγεί σε ανοικτή αντιπαράθεση παρά μόνο όταν θίγεται η τοπική ταυτότητα των Κυπρίων ομιλητών· βλ. την πρόσφατη διαφωνία σχετικά με το αν θα πρέπει να διατηρηθούν οι παραδοσιακοί τρόποι γραφής των κυπριακών τοπωνυμίων ή να τυποποιηθούν σύμφωνα με τους κανόνες της κοινής νεοελληνικής (Καρυολέμου 1999α).

Εκπαίδευση και γλώσσα

Η ελληνική είναι η γλώσσα διδασκαλίας στη δημόσια πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Στο Πανεπιστήμιο Κύπρου γλώσσες διδασκαλίας είναι η ελληνική και η τουρκική, de facto όμως χρησιμοποιείται η ελληνική. Εξαιρέση αποτελούν το Τμήμα Τουρκικών Σπουδών, όπου μέρος της διδασκαλίας γίνεται στα τουρκικά, και το Τμήμα Ξένων Γλωσσών και Φιλολογιών, όπου η διδασκαλία γίνεται στα αγγλικά και τα γαλλικά. Υπάρχει επίσης δυνατότητα χρησιμοποίησης ξένων γλωσσών στα μεταπτυχιακά προγράμματα που προσφέρονται στα διάφορα τμήματα.

Αν εξαιρέσουμε κατά καιρούς αποκλίσεις που συναρτώνται με πολιτικές τοποθετήσεις, **τα εκπαιδευτικά συστήματα** [9] της Ελλάδας και της Κύπρου παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες (Persianis & Πολυγίου 1992). Πολλά από τα σχολικά βιβλία που χρησιμοποιούνται στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Κύπρο προσφέρονται από το Υπουργείο Παιδείας της Ελλάδας –αυτό συνεπάγεται ότι τα περιεχόμενα διδασκαλίας είναι τα ίδια–, ενώ οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που κατά καιρούς προάγονται στην Ελλάδα υιοθετούνται και στην Κύπρο· βλ. την πρόσφατη μεταρρύθμιση σε σχέση με το ενιαίο λύκειο.

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Κύπρου ακολουθεί τα αχνάρια του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και σε θέματα που άπτονται της γλώσσας, είτε ως μέσου είτε ως αντικείμενου διδασκαλίας. Η διαμάχη ανάμεσα σε δημοτική και καθαρεύουσα δεν φαίνεται να απασχόλησε την κυπριακή κοινωνία όσο έντονα απασχόλησε την ελληνική. Ωστόσο, όσο η **καθαρεύουσα** [10] ήταν γλώσσα της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, ήταν, τουλάχιστον επισήμως, και γλώσσα διδασκαλίας στην Κύπρο. Συνακόλουθα, όταν η δημοτική ορίστηκε ως γλώσσα της εκπαίδευσης στην Ελλάδα, άρχισε να χρησιμοποιείται και να διδάσκεται και στα σχολεία στην Κύπρο. Εξάλλου, ακολουθώντας το παράδειγμα του Υπουργείου Παιδείας της Ελλάδας, το Υπουργείο Παιδείας της Κύπρου κατάργησε και στη συνέχεια επανεισήγαγε το μάθημα διδασκαλίας της αρχαίας γραμματείας στον γυμνασιακό κύκλο σπουδών.

Στον τομέα της διδασκαλίας της ελληνικής γλώσσας ως μητρικής, τα βιβλία που χρησιμοποιούνται είναι κοινά για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όμως, από τις αρχές της δεκαετίας του '80, χρησιμοποιούνται βιβλία που εκδίδονται από το Υπουργείο Παιδείας της Κύπρου σε συνεργασία με την Υπηρεσία

Ανάπτυξης Προγραμμάτων. Η συγγραφή εγχώριων γλωσσικών εγχειριδίων εντάσσεται στην ευρύτερη προσπάθεια να διαφοροποιηθεί η κυπριακή εκπαίδευση από την ελληνική και να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες της διαλεκτικής κοινωνίας εν γένει. Αυτή η άποψη εκφράστηκε και υποστηρίχθηκε, με ιδιαίτερα έντονο τρόπο, κατά τη μετά το 1974 περίοδο, από κύκλους της αριστεράς, και οδήγησε και σε άλλες αλλαγές, π.χ. την ενσωμάτωση της διδασκαλίας της *Ιστορίας της Κύπρου* στον κύκλο σπουδών του λυκείου. Τα γλωσσικά αυτά εγχειρίδια υιοθετούν σε μεγάλο βαθμό τις αρχές της **κειμενο-επικοινωνιακής προσέγγισης** [11] προσπαθώντας να προσεγγίσουν τα διάφορα είδη γραπτού και προφορικού λόγου μέσα από κείμενα των οποίων τα πολιτισμικά περιεχόμενα είναι οικεία στους μαθητές, γιατί συνδέονται άμεσα με τις προσωπικές τους εμπειρίες στην κυπριακή κοινωνία (Χαραλαμπίδης 1990). Στη διδασκαλία, όμως, των γλωσσικών περιεχομένων αυτών καθαυτών, οι ιδιαιτερότητες των διαλεκτόφωνων μαθητών δεν φαίνεται να έχουν ληφθεί υπόψη εξίσου.

Η νεοελληνική κοινή είναι η γλώσσα την οποία το σχολείο εντέλλεται να διδάξει στους νεαρούς μαθητές. Η χρήση της κυπριακής αποθαρρύνεται και στιγματίζεται. Στην πραγματικότητα, όμως, η παρουσία της κυπριακής διαγράφεται έντονη, όχι μόνο επειδή πρόκειται για τη φυσική ποικιλία που οι μαθητές φέρνουν μαζί τους στο σχολείο και την οποία συνεχίζουν να χρησιμοποιούν καθ' όλη τη διάρκεια της σχολικής τους ζωής, αλλά και επειδή οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί είναι διαλεκτόφωνοι, άρα παρεμβάλλουν, πολλές φορές ασυνείδητα, διαλεκτικά στοιχεία κατά τη διαδικασία μάθησης ανατροφοδοτώντας έτσι και ενισχύοντας τις διαλεκτικές πρακτικές των μαθητών τους.

Το ερώτημα αν η χρήση της διαλέκτου δυσχεραίνει την κατάκτηση της κοινής νεοελληνικής ή τη γνωστική διαδικασία εν γένει, δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς, όχι μόνο για τον ελληνόφωνο χώρο αλλά και ευρύτερα. Σε έρευνα που έγινε από τον Μπασλή το 1986 με επίκεντρο ομάδα Κυπρίων μαθητών που φοιτούσαν σε αθηναϊκό σχολείο επισημαίνεται ότι η χρήση της διαλέκτου φαίνεται να δυσχεραίνει τη γενική επίδοσή τους στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα. Παράλληλα, σε έρευνες, που έχουν γίνει στον τομέα της διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης γλώσσας στην Κύπρο (Παύλου & Χριστοδούλου 1995· Παύλου & Χριστοδούλου 1997), οι εκπαιδευτικοί εκτιμούν ότι η επαφή των ξένων σπουδαστών με την κυπριακή, επιβραδύνει την εκμάθηση της κοινής νεοελληνικής, χωρίς, παρά ταύτα, να παρεμποδίζει την επίτευξη του τελικού στόχου.

Αδιαμφισβήτητα, χαρακτηριστικά του διαλεκτικού λόγου κάνουν συχνά την εμφάνισή τους στον γραπτό λόγο των μαθητών (χρήση διπλών συμφώνων, υπέρμετρη χρήση του τελικού -ν, αποκλειστική χρήση του αορίστου έναντι του παρακειμένου και του υπερσυντελικού, διαλεκτικοί ρηματικοί τύποι κλπ.). Το φαινόμενο της μεταφοράς προφορικών στοιχείων, όμως, δεν συνδέεται αποκλειστικά με τις γλωσσικές πρακτικές των διαλεκτόφωνων μαθητών. Είναι αποδεδειγμένο ότι όλοι οι μαθητές μεταφέρουν συστηματικά **προφορικότητα** [12] στον γραπτό λόγο (Ιορδανίδου, Αρχάκης & Άκουρος 1999). Από την άλλη, αρκετές δυσκολίες εμπρικλείει και η διδασκαλία του προφορικού λόγου. Οι επικοινωνιακές συνήθειες των διαλεκτόφωνων μαθητών ενδεχομένως να επιβραδύνουν την κατάκτηση των δεξιοτήτων στον προφορικό λόγο, επειδή το σχολικό αίτημα για χρησιμοποίηση της κοινής νεοελληνικής συγκρούεται με την κοινή πρακτική που κατακυρώνει τον τομέα αυτό στην κυπριακή διάλεκτο.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- FRANCOIS-GEIGER, D. 1991. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προφορικότητας και παιδαγωγική. Στο *Θέματα κοινωνικής και θεωρητικής γλωσσολογίας*, 69-90. Αθήνα: Νεφέλη.
- ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ, Α., ΑΡΧΑΚΗΣ Α. & Ν. ΑΚΟΥΡΟΣ. 1999. Στοιχεία προφορικότητας στο γραπτό μαθητικό λόγο. Ανακοίνωση στο 4ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας. (Λευκωσία, 17-19 Σεπτεμβρίου 1999).
- ΚΑΡΥΟΛΑΙΜΟΥ, Μ. 1997. Η ελληνοκυπριακή κοινότητα της Μεγάλης Βρετανίας. Στο *Η γλωσσική εκπαίδευση των ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη*, 71-77. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- KARYOLÉMOU, M. 1999a. Ne touchez pas à mon dialecte! Normalisation des noms géographiques et saillance de variables à Chypre. Ανακοίνωση στο 30ό Ετήσιο Συνέδριο της Καναδικής Εταιρείας Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας (Canadian Association of Applied Linguistics). Πανεπιστήμιο Sherbrooke, 3-5 Ιουνίου 1999.

- ΚΑΡΥΟΛΑΙΜΟΥ, Μ. 1999β. Υποστασιακός σχεδιασμός και αλλαγές γλωσσικής πολιτικής. Ανακοίνωση στο 4ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας. (Λευκωσία, 17-19 Σεπτεμβρίου 1999).
- ΚΑΡΥΟΛΕΜΟΥ, Μ. 1999γ. One language or two for a new University: language, politics and ideology in Cyprus. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Language Planning in the Millennium». Πανεπιστήμιο Μπαρ-Ιλάν, Ισραήλ, 21-23 Νοεμβρίου 1999.
- ΚΑΡΥΟΛΑΙΜΟΥ, Μ. 2000. Κυπριακή πραγματικότητα και κοινωνιογλωσσική περιγραφή. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα*. (Πρακτικά της 20ής Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., 23-25 Απριλίου 1999), 203-214. Θεσσαλονίκη.
- ΜΑΛΙΚΟΥΤΗ-DRACHMAN, Α. 1996. Διαλεκτικός λόγος: μια μορφή ετερότητας που χάνεται. Στο «*Ισχυρές*» και «*ασθενείς*» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (Πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 1996), 107-119. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- ΜΟΣΧΟΝΑΣ, Σπ. 1996. Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο. Στο «*Ισχυρές*» και «*ασθενείς*» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (Πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 1996), 121-127. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- ΜΠΑΣΛΗΣ, Ι. Ν. 1988. Κοινωνιογλωσσική διαφοροποίηση και σχολική επίδοση. *Νέα Παιδεία* 9. Αθήνα.
- ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ-ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ, Α. 1999. Η νεοελληνική στη σύγχρονη Κύπρο. Στο *Πρακτικά συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα* (Αθήνα, 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 1996), 2983-2990.
- ΠΑΡΑΡΑΒΛΟΥ, Α. 1994. *Language Contact and Lexical Borrowing in the Greek Cypriot Dialect*. Αθήνα: Ν. C. Grivas.
- ΠΑΥΛΟΥ, Π. & Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ. 1996. Ο διδιαλεκτισμός στην Κύπρο και επιπτώσεις του στη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 16ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, 588-597. Θεσσαλονίκη.
- ΠΑΥΛΟΥ, Π. & Ν. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ. 1997. Προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές στην εκμάθηση της ελληνικής ως ξένης γλώσσας στην Κύπρο λόγω του διδιαλεκτισμού. Στο *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 17ης Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ.*, 370-380. Θεσσαλονίκη.
- PERSIANIS, P. & P. POLYVIΟΥ 1992. *History of Education in Cyprus: Texts and Sources*. Λευκωσία: Cyprus Pedagogical Institute.
- PERSIANIS, P. 1994-1995. The Greek-Cypriot educational policy in Cyprus as an expression of conflict at the political, cultural and socio-economic levels. *Modern Greek Studies Yearbook* 10/11: 89-116.
- SCIRIHA, L. 1996. *A Question of Identity: Language Use in Cyprus*. Λευκωσία: Intercollege Press.
- ΤΑΜΗΣ, ΑΝ. 1989. Η κατάσταση της κυπριακής διαλέκτου στην Αυστραλία. *Ελληνική Διαλεκτολογία* 1:27-39.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Α. 1990. Γλωσσική διδασκαλία: η περίπτωση της Κύπρου. *Γλώσσα* 22:69-94.
- ΧΡΙΣΤΙΔΗΣ, Α.-Φ. 1999. Κυπριακές ιδιαιτερότητες. Στο *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*, 98-102. Αθήνα: Πόλις.

[1] **Κείμενο 1:** Karyoleμου, Μ. 1999δ. One language or two for a new University: language, politics and ideology in Cyprus. Ανακοίνωση στο Διεθνές Συνέδριο «Language Planning in the Millennium». Πανεπιστήμιο Μπαρ-Ιλάν, Ισραήλ 21-23 Νοεμβρίου 1999.

Η επίσημη αναγνώριση του δι-κοινοτικού χαρακτήρα του κυπριακού κράτους είχε παράλληλα και σημαντικές γλωσσικές συνέπειες. Το άρθρο 3 του Συντάγματος του 1960 αναγνώριζε τα ελληνικά και τα τουρκικά, τις μητρικές γλώσσες των εθνοτήτων, ως επίσημες γλώσσες του κυπριακού κράτους. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την παραδοχή, όλα τα επίσημα και διοικητικά έγγραφα εκδίδονταν και στις δύο γλώσσες· όλοι οι πολίτες μπορούσαν να απευθύνονται στις αρχές στη γλώσσα της επιλογής τους και να αναμένουν ότι οι αρχές θα τους απευθύνονται στην ίδια γλώσσα. Οι συζητήσεις στη Βουλή των Αντιπροσώπων γίνονταν τόσο στα ελληνικά

όσο και στα τουρκικά με ταυτόχρονη μετάφραση και στις δύο γλώσσες. Θεωρητικά, κάθε αντιπρόσωπος ήταν ελεύθερος να χρησιμοποιήσει τη γλώσσα της επιλογής του. Στην πράξη, η γλωσσική επιλογή ευθυγραμμιζόταν με την εθνοτική προέλευση του ομιλητή. Η ίδια διαδικασία ακολουθούνταν σε μικτά δικαστήρια, όταν ήταν απαραίτητη η παρουσία και Ελλήνων και Τούρκων δικαστών. Στον χώρο του δικαίου, αντιθέτως, εξέχουσα θέση κατείχαν τα αγγλικά. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι, αφού οι Βρετανοί έγιναν κυρίαρχοι του νησιού, εισήγαγαν προοδευτικά ένα νέο νομικό σύστημα σε αντικατάσταση του οθωμανικού δικαίου, που ίσχυε παλαιότερα. Αυτό το νέο νομικό σύστημα βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στο ποινικό και αστικό δίκαιο της Μεγάλης Βρετανίας. Στο δημόσιο ραδιοφωνικό και τηλεοπτικό δίκτυο τηρούνταν ένα αυστηρό ωράριο, σύμφωνα με το οποίο αναμεταδίδονταν τουρκόφωνα τηλεοπτικά προγράμματα για τρεις ώρες ημερησίως, ενώ τα ελληνόφωνα προγράμματα είχαν στη διάθεσή τους επτά ώρες ημερησίως· τα τουρκόφωνα ραδιοφωνικά προγράμματα είχαν εβδομήντα πέντε ώρες ακρόασης την εβδομάδα, ενώ τα ελληνόφωνα είχαν εκατόν σαράντα ώρες.

Αυτός ο συνταγματικός διακανονισμός, δηλαδή το μοίρασμα όλων των δικαιωμάτων σύμφωνα με την αρχή της αναλογίας του 3 προς 7, θα μπορούσε να είχε συνεισφέρει στη δημιουργία ενός πλαισίου πρόσφορου για την ανάπτυξη μιας δίγλωσσης κουλτούρας, ενός δίγλωσσου κράτους και ίσως, απώτερα, μιας δίγλωσσης κοινωνίας. Τρεις κύριοι εξωγλωσσικοί παράγοντες κατέστησαν δύσκολη την εξέλιξη προς μια τέτοια ενδεχόμενη πραγματικότητα. Πρώτα από όλα, η ύπαρξη δυο χωριστών εκπαιδευτικών συστημάτων που αναπαρήγαγαν σε μεγάλο βαθμό τα εκπαιδευτικά συστήματα της Ελλάδας και της Τουρκίας και αποσκοπούσαν στη διατήρηση της εθνικής συνείδησης και στην ενίσχυση εθνικών δεσμών, που δεν ήταν κοινοί για τις δύο κοινότητες, τόνισε την εθνική διαφορετικότητα. Κατά δεύτερο λόγο, παρόλο που η θρησκευτική διαφορά ήταν ήδη ένα ισχυρό στοιχείο διαφοροποίησης ανάμεσα στους μουσουλμάνους Τουρκοκύπριους και τους ορθόδοξους Ελληνοκύπριους, η γλώσσα είχε γίνει και αυτή ένα ισχυρό γνώρισμα εθνικής ταυτότητας. Οι εθνογλωσσικές αυτές διασυνδέσεις προς τη μια ή την άλλη πλευρά κατέστησαν δύσκολη, αν όχι αδύνατη, την εκμάθηση των δύο εθνικών γλωσσών ως δεύτερων γλωσσών από τα μέλη των δύο εθνικών ομάδων: η προσκόλληση στη γλώσσα θεωρούνταν σημάδι αφοσίωσης στην εθνική ομάδα με την οποία κάθε ομάδα ήταν συνδεδεμένη. Το γεγονός αυτό ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τον γλωσσικό διαχωρισμό. Τέλος, ενώ οι Ελληνοκύπριοι και οι Τουρκοκύπριοι μοιράζονταν συχνά τους ίδιους εργασιακούς χώρους και συμμετείχαν στις ίδιες πολιτιστικές δραστηριότητες, οι δύο κοινότητες παρέμεναν αδιαπέραστες η μία από την άλλη, καθώς υπήρχε ένα εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό γάμων μεταξύ τους. Όλοι αυτοί οι παράγοντες συνεισέφεραν στη διατήρηση των ορίων μεταξύ των ομάδων μέσω της γλώσσας και, κατά συνέπεια, στη γλωσσική διατήρηση. Παρόλο που και οι δύο γλώσσες επηρεάστηκαν η μία από την άλλη, κυρίως μέσω του δανεισμού –τα τουρκικά υπήρξαν η γλώσσα των ισχυρών για περισσότερο από τρεις αιώνες (1570-1887) και τα ελληνικά η γλώσσα της πλειοψηφίας για εξίσου μεγάλο χρονικό διάστημα–, η γλωσσική διακρίσιμότητα διατηρήθηκε και ενισχύθηκε στη συνέχεια ακόμα περισσότερο από τη γεωπολιτική απομόνωση (1960) και από τον διαχωρισμό που επήλθε μετά την τουρκική εισβολή του 1974.

Ανισόρροπες και περιορισμένες μορφές διγλωσσίας χαρακτήριζαν πιο συχνά τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα, ειδικά σε περιοχές όπου υπήρχε τακτική επαφή μεταξύ μελών των δύο κοινοτήτων που ζούσαν ή εργάζονταν μαζί. Εντούτοις, η διγλωσσία παρέμεινε μια προσωπική και σε μεγάλο βαθμό εργαλειώδη υπόθεση και δεν επεκτάθηκε ποτέ σε μεγάλα τμήματα του πληθυσμού.¹ Όπως σε πολλές άλλες περιπτώσεις επαφής μεταξύ διαφορετικών εθνογλωσσικών ομάδων όπου, για διάφορους λόγους, δεν έχει αναπτυχθεί μια εξαπλωμένη διγλωσσία, υπήρχε η ανάγκη για μια *lingua franca*. Για την κάλυψη αυτής της ανάγκης υπήρχε μια γλώσσα, που κατείχε μια αρκετά καλή θέση στη διοίκηση, στο δίκαιο και στην εκπαίδευση και η οποία ήταν διαθέσιμη: η αγγλική. Η αγγλική χρησιμοποιούταν ως *lingua franca* κυρίως από μέλη των δύο κοινοτήτων που ανήκαν στην ανώτερη τάξη και που συχνά είχαν λάβει την εκπαίδευσή τους σε σχολεία που είχαν ως γλωσσικό μέσο την αγγλική γλώσσα, στην Κύπρο ή αλλού, ή στα πανεπιστήμια της Μεγάλης Βρετανίας. Μέσα στη Δημοκρατία της Κύπρου η αγγλική είναι ακόμα και σήμερα αρκετά καλά εδραιωμένη: διδάσκεται ως πρώτη ξένη γλώσσα από τις τελευταίες τάξεις του δημοτικού είναι η γλώσσα διδασκαλίας στα περισσότερα ιδιωτικά ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα και, σε ένα βαθμό, σε κάποια τριτοβάθμια δημόσια εκπαιδευτικά ιδρύματα, όπως το Τεχνικό Ινστιτούτο (Technical Institute), το Ινστιτούτο Ξενοδοχείων και Τροφοδοσίας (Hotel and Catering Institute), το Ινστιτούτο Δασοκομίας

(Institute of Forestry) και το Μεσογειακό Ινστιτούτο Διοίκησης (Mediterranean Institute of Management). Μέχρι πολύ πρόσφατα, η αγγλική εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται στον δικαστικό χώρο, στις αίθουσες δικαστηρίων και εν μέρει στη δημόσια διοίκηση.

Μετά την ανεξαρτησία, έγινε σύντομα φανερό πως όχι μόνο η συνύπαρξη μεταξύ των δύο κοινοτήτων ήταν πιο περίπλοκη από ό,τι αναμενόταν αλλά, επίσης, πως η οργάνωση που διασφάλιζε το σύνταγμα ήταν μάλλον δυσλειτουργική και διαιρετική. Το 1964 οι Τουρκοκύπριοι άρχισαν να υποχωρούν σε θυλάκους, όπου είχε διαμορφωθεί μια εμβρυακή διοίκηση, και αρνούσαν να συμμετέχουν σε οποιαδήποτε δραστηριότητα του νέου κράτους. Το γεγονός αυτό οδήγησε προοδευτικά στον γεωπολιτικό διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων, ο οποίος εντάθηκε δραματικά μετά την τουρκική εισβολή του 1974 και τη διχοτόμηση του νησιού: έκτοτε οι Τουρκοκύπριοι ζουν στη βόρεια περιοχή του νησιού και οι Ελληνοκύπριοι στη νότια. Ο γεωπολιτικός διαχωρισμός ενέτεινε ακόμα περισσότερο τη γλωσσική απομόνωση, μια που η έλλειψη επαφών μεταξύ των δύο κοινοτήτων αφαίρεσε τη σημασία που είχε για τους τουρκοκύπριους και ελληνοκύπριους ομιλητές η γνώση ελληνικών και τουρκικών αντίστοιχα, δεδομένου ότι έπαψαν πια να χρησιμεύουν για την μεταξύ τους επικοινωνία. Αν και στο νότιο τμήμα της Κύπρου, που εκπροσωπεί τη διεθνώς αναγνωρισμένη Δημοκρατία της Κύπρου, η τουρκική παραμένει, μαζί με την ελληνική, επίσημη γλώσσα του κράτους και χρησιμοποιείται ακόμα σε επίσημα έγγραφα (διαβατήρια, πιστοποιητικά γεννήσεων και θανάτων), σε νομίσματα και σε γραμματόσημα, δεν αφορά πλέον την επικοινωνία. Επιπλέον, η γνώση της τουρκικής γλώσσας δεν είναι υποχρεωτική για τους ελληνοκύπριους δημόσιους υπάλληλους, όπως ήταν παλιότερα. Στην κατεχόμενη βόρεια περιοχή της Κύπρου, από την άλλη μεριά, η ελληνική δεν έχει καμία θέση και καμιά νομική υπόσταση. Η τουρκική είναι η *de facto* γλώσσα που χρησιμοποιείται σε όλες τις σφαίρες δραστηριοτήτων.

¹ Οι ποικιλίες της ελληνικής και της τουρκικής που μιλιούνται στην Κύπρο παρουσιάζουν εκτενείς διαφορές από την πρότυπη ελληνική και την πρότυπη τουρκική. Η ελληνική διάλεκτος της Κύπρου είναι γνωστή ως *κυπριακή*. Η τουρκική ποικιλία της Κύπρου δεν έχει δικιά της ξεχωριστή ονομασία, από όσο γνωρίζω. Η πρότυπη ελληνική και η πρότυπη τουρκική διδάσκονταν και συνεχίζουν ακόμα να διδάσκονται και οι δύο στα σχολεία της κάθε κοινότητας: παρ' όλα αυτά, η κυπριακή και η τοπική ποικιλία της τουρκικής χρησιμοποιούνταν και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται ευρύτατα στην καθημερινή ομιλία.

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*

[2] Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου, Α. 1999. Η νεοελληνική στη σύγχρονη Κύπρο. *Πρακτικά συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα* (Αθήνα 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 1996), σελ. 286.

Η διάλεκτος [...] μονοπωλεί την επικοινωνία στον προφορικό λόγο εντός της κυπριακής κοινότητας. Στον γραπτό λόγο περιορίζεται κατ' ουσίαν σε *καταγραφές* του προφορικού: ποίηση, παραμύθια, σενάρια θεατρικών έργων και ορισμένων σειρών στην τηλεόραση, διαφημίσεις σχετικές με παραδοσιακούς τομείς, όπως φαγητό και διασκέδαση. Δηλαδή στον γραπτό λόγο η κυπριακή έχει σχεδόν περιθωριοποιηθεί και περιορισθεί κατά το μάλλον ή ήττον στην ευρέως νοουμένη λογοτεχνική παραγωγή. Εξακολουθεί να επηρεάζει ως ένα βαθμό την ορθογραφία, λιγότερο τη μορφολογία και τη σύνταξη, σημαντικά το λεξιλόγιο και τη σημασιολογία της γραφομένης κυπριακής κοινής.

[3] *Κείμενο 2*: Παναγιώτου-Τριανταφυλλοπούλου, Α. 1999. Η νεοελληνική στη σύγχρονη Κύπρο. *Πρακτικά συνεδρίου για την Ελληνική Γλώσσα* (Αθήνα 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 1996), σελ. 286-289.

Η γραπτή μορφή της κυπριακής κοινής είναι ενδιαφέρουσα. Είναι προφανές ότι βρίσκεται σε φάση διαμόρφωσης ένας *κυπριακός λόγος* απηχεί εν μέρει την τοπική χρήση, τα κυπριακά ελληνικά, αλλά, παράλληλα με τη σειρά του, διαμορφώνει το γλωσσικό αίσθημα του Κυπρίου ομιλητή, ο οποίος εξοικειώνεται βαθμιαία και αφομοιώνει τούτον τον λόγο που «ανακυκλώνεται» με τον τρόπο αυτόν εντός της ελληνοκυπριακής κοινότητας. Επισημαίνονται:

— Όροι που έχουν δεχθεί μερικώς διαλεκτική επίδραση ή είναι διαλεκτικοί.

Διαλεκτικώς αναγνωρίσιμα *ψες, ο Νιόβρης, το κοκκίνισμα* –των αυγών– (= το βάψιμο)

αλλά και: «μήλα *εξωτερικά*» (= από το εξωτερικό, ενδιαφέρων μορφολογικός αρχαϊσμός της διαλέκτου)

«ο *θανατικός* ανακριτής» (= ο εντεταλμένος για εξιχνίαση εγκλήματος)

«κανένας δε μετατέθηκε *εκδικητικά*» (= για λόγους εκδίκησης)

επίσης: «το πιο άνετο *ψώνισμα*» (= τα ψώνια· τύπος της κυπριακής κοινής αντί του διαλεκτικού *ψούνισμα*).

Στην επίδραση της διαλέκτου οφείλονται επίσης οι τύποι: (Συμβούλιο) *πατάτων*, των *σοκολάτων*, των *καρέκλων*, αλλά και των *κοπέλων* (πρβ. το διαλεκτικό αντίστοιχο *κορούδων*), προσαρμοσμένο στη διάλεκτο δάνειο από την κοινή νέα ελληνική (παροξύτονη γενική πληθυντικού θηλυκών σε -α, αναλογική προς την ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού).

Οι *προέδροι*, οι *διαδρόμοι* (παροξύτονη ονομαστική πληθυντικού αρσενικών σε -ος, αναλογική προς τη γενική πληθυντικού) και αντίστροφο λάθος: *κώδικων* δημοσιογραφικής δεοντολογίας, αλλά και *βιβλιοπώλων* έργα).

—Νεολογισμοί του γραπτού λόγου όπως:

η *κερδοφορία*

οι *κερδοζημιές*

η *αναίσορρόπηση* τελών (= αναπροσαρμογή)

Υγιαστήριο (= [Δημοτικό, Αγροτικό] ιατρείο)

τα *ακάθαρτα* λεφτά (= το ακαθάριστο εισόδημα ή ο μισθός)

η *ελευθεροποίηση* της οικονομίας

απευθύνονται *κοντά μου* (= αποτείνονται σε μένα)

(Αγροτικά Υγειονομικά) *Υπόκεντρα* (= παραρτήματα)

μεταθετή εορτή (= κινητή)

το τρίτον άτομον μπορεί να γίνει *εφικτόν* (= είναι δυνατό να επιτραπεί η

είσοδος σε τρίτο άτομο)

τριδιδάσκαλα σχολεία (= τριθέσια)

γονείς μετατράπηκαν σε *αξιολόγους*- επιθεωρητές.

—Λανθασμένη/ διαφορετική χρήση δανείων από την κοινή νέα ελληνική:

ελλείπον πρόσωπο (= άτομο που εξαφανίσθηκε)

κακόβουλη πυρκαγιά

οι *σκαστοί* μαθητές άνοιξαν

αυτή, τη *βιωνόμενη* για χρόνια στην Κύπρο κατάσταση *επιρρώνει* ο

Επίτροπος Διοικήσεως

*Τίθοντας*¹ τον υπό δοκιμασία

του ερευνητικού *κονδυλιού*

Ασφυκτιεί²

Τα λεγόμενα «glossy» περιοδικά έχουν συχνά ανθηρό δημώδη έλληνα λόγο:

«Παρά τις ασυνέπειες και την μόνιμα *ανθελληνική* συμπεριφορά των Εγγλέζων, πιστεύεται πως όταν το μουσείο της Ακρόπολης ετοιμαστεί θα επιστρέψουν τα μάρμαρα του Παρθενώνα, αφού θα έχει *εκλέξει* ο λόγος που προβάλλουν για την κατακράτησή τους».³

— Έντονη (και διαδεδομένη) αλλεργία σε ό,τι ο μέσος Κύπριος θεωρεί ως καθαρευουσιάνικο (δηλαδή τυπικά «καλαμαρίστικο») κατάλοιπο, στην οποία οφείλονται εκφράσεις όπως οι παρακάτω, μερικές από τις οποίες είναι υπερδιορθώσεις:

στην παρουσία του διευθυντή

κάτω από τη διεύθυνση

ΕΠΕΙΓΟ

το *μέλλο* είναι δικό μας

ΜΕ ΤΟ ΧΕΡΙ (= ιδιοχείρως)

κρίσιμα η σύζυγος και η κόρη του

τα *ξεπουλήματα* (= οι εκπτώσεις)

Τα: *να/ θα εισάξουμε, παράξουμε* (μέλλοντες και αόριστοι) πιθανώς διδάσκονται στα σχολεία και προφανώς θεωρούνται ως υπόδειγμα δημοτικής.

—Αγγλισμοί, διότι στην Κύπρο συνήθως δεν απασχολούνται οι μεταφραστές με το ερώτημα αν κάτι λέγεται ή δεν λέγεται ή πώς έχει ήδη μεταφραστεί στα ελληνικά:

απολογούμαι (= ζητώ συγγνώμη)

γάλα *ημιάπαχο*

σταύρωσε το δρόμο

Έντιμε Κύριε Υπουργέ (= αξιότιμε)

χημείο (= μικροβιολογικό εργαστήριο)

στην προσοχή του κ. Β.

γεμίζω τη *φόρμα* (= συμπληρώνω το έντυπο)

—Σπανιότερα παρατηρούνται διαφορές στην ορθογραφία, συνήθως λόγω της επίδρασης της διαλέκτου:

π.χ. συστηματικά δεν δηλώνεται η έγκλιση τόνου στη φωνολογική λέξη που αποτελείται από ουσιαστικό και εγκλιτικό τουλάχιστον⁴ (το *αυτοκίνητο* του, το *όνομα* της)

ή ακόμα: *εσωτερικός*, *εσωκλείω* ([s:])

σάμισση, *σιεφταλιές* ([ʔ]), *Χατζη-* ([d_z]), *Ττούλος* ([t^h]).

διαδέκτηκε, *διδάκτηκε* (που απηχούν τη διαλεκτική προφορά).

—Τα «να (εκ) δόσουμε», «εξ ανάγκης, εξ όσων αντελήφθηκα», προφανώς διδάσκονται, διότι απαντούν συνηθέστατα σε έντυπα, έγγραφα και βιβλία Κυπρίων συναδέλφων.

¹ Ο τονισμός από διαλεκτική επίδραση

² Στη διάλεκτο τα παλαιά συνηρημένα κλίνονται κατά τα εις -άω: *κατοικός*, *μισάς*· για τον λόγο αυτό είναι συχνές οι υπερδιορθώσεις του είδους.

³ Προς αποφυγήν παρεξηγήσεων δηλώνω ότι δεν θέλησα να κάνω συγκρίσεις με τα αντίστοιχα περιοδικά από την Ελλάδα.

⁴ Τα εμπειρικά και μόνο, δυστυχώς, στοιχεία που έχω στη διάθεσή μου δείχνουν ότι στην Κυπριακή στα συντάγματα αυτά υπάρχει ένας τόνος, ο αρχικός του ονόματος, ενώ ο παλαιός τόνος του εγκλιτικού δεν γίνεται αντιληπτός από τους περισσότερους φυσικούς ομιλητές ούτε καν ως δευτερεύων.

[4] *Εναλλαγή κώδικα* είναι η συστηματική χρησιμοποίηση δύο συνήθως, αλλά και περισσοτέρων, ποικιλιών, γλωσσών ή διαλέκτων, από τον ίδιο ομιλητή στη διάρκεια της ίδιας περιστασης επικοινωνίας και συχνά στο πλαίσιο της ίδιας φράσης. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '70, οι ερευνητές πίστευαν πως το φαινόμενο αυτό, που προκύπτει από την επαφή ανάμεσα σε διαφορετικές γλώσσες ή διαλέκτους, δεν μπορούσε να περιγραφεί, επειδή δεν χαρακτηριζόταν από κανενός είδους οργάνωση· ότι, συνεπώς, επρόκειτο για εντελώς τυχαίο και αυθαίρετο φαινόμενο. Έρευνες που έγιναν έκτοτε κατέδειξαν ότι πρόκειται για συστηματικό φαινόμενο που διέπεται από συγκεκριμένους κανόνες και έχει συγκεκριμένες διαλογικές/ επικοινωνιακές λειτουργίες. (Βλ. και σχετικό λήμμα στο *Λεξικό Όρων*).

[5] *Κείμενο 3*: Καρυολαίμου, Μ. Υπό δημοσίευση. Γλωσσικός σχεδιασμός και γλωσσική πολιτική. Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (Λευκωσία 16-19 Σεπτεμβρίου 1999).

«Η *πρώτη διαπίστωση* είναι ότι στην Κύπρο, το ενδιαφέρον για θέματα που άπτονται της γλώσσας αυξάνει γύρω στα μέσα της δεκαετίας του '80. Η συστηματική ενασχόληση με γλωσσικά θέματα, ιδιαίτερα όσον αφορά την ελληνική γλώσσα, που θα συνεχιστεί μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, έρχεται σε αντίθεση με τη σχετική απουσία ενδιαφέροντος για παρόμοια θέματα που χαρακτηρίζει την εικοσαετία που προηγείται (1960-1980). Η αντίθεση ανάμεσα στις δύο περιόδους, πριν και μετά τα μέσα της δεκαετίας του '80, γίνεται ιδιαίτερα αισθητή όταν συγκρίνουμε τον αριθμό των κειμένων γλωσσικού περιεχομένου που δημοσιεύονται σε μια από τις κυριότερες κυπριακές εφημερίδες, τον *Φιλελεύθερο*, κατά την εικοσαετία '70-'90: ένα άρθρο για τη γλώσσα κάθε δύο μήνες το 1970, ένα άρθρο κάθε δύο εβδομάδες το 1976 και ένα άρθρο κάθε τέσσερις περίπου μέρες το 1994. Ακόμη και για ένα τόσο σημαντικό θέμα όπως η διαμάχη ανάμεσα σε δημοτική και καθαρεύουσα, η κυπριακή κοινωνία φαίνεται να παραμένει θεατής όσων τεκταίνονται στον ελλαδικό χώρο, χωρίς να διαμορφώνει ισχυρή άποψη για το θέμα, τουλάχιστον δημόσια.¹

Ο κατάλογος των θεμάτων που απασχόλησαν, συστηματικά ή κατά καιρούς, τις στήλες των εφημερίδων και την περίοδο επισκόπησης περιλαμβάνει θέματα όπως:

- η μετάφραση της νομοθεσίας στα ελληνικά,
- η κρίση της ελληνικής γλώσσας στην Κύπρο,
- η επαναφορά της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών στη μέση εκπαίδευση,
- η υποχρεωτική διδασκαλία της ελληνικής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όπου γλώσσα διδασκαλίας είναι η αγγλική,
- η γλώσσα διδασκαλίας στο Πανεπιστήμιο Κύπρου,
- η αγγλωσσία των νέων,
- η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας στις διαφημίσεις, δημόσιες πινακίδες και εμπορικές ονομασίες,
- η χρησιμοποίηση της ελληνικής γλώσσας στις οδηγίες χρήσεως των εισαγόμενων προϊόντων,
- η τυποποίηση των γεωγραφικών ονομάτων της Κύπρου.

Η *δεύτερη διαπίστωση* είναι ότι στα μέσα της δεκαετίας του '80, βλέπουν το φως μια σειρά νομοθετήματα με κύριο στόχο να διασφαλιστεί η χρήση της ελληνικής σε συγκεκριμένους τομείς επικοινωνίας εντός του κυπριακού κράτους. Ο κατάλογος των νομοθετημάτων περιλαμβάνει:

- τον περί των Επισήμων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο 67/1988 και τις συνακόλουθες τροποποιήσεις 146/89, 154/90, 153/99, 63(Ι)/92, 21(Ι)/93, 34(Ι)/93, 18(Ι)/94, 59(Ι)/94 και 75(Ι)/95,
- τον περί Πανεπιστημίου Κύπρου Νόμο του 1989, 144189 (άρθρο (Ι))
- τον περί Εκθέσεως Διαφημίσεων Τροποποιητικό Νόμο του 1991 (ο οποίος δεν ψηφίστηκε τελικά. Πρόταση νόμου με παρόμοια μορφή κατατέθηκε και πάλι στις 26 Νοεμβρίου 1996),

- τον περί Τουριστικών Καταλυμάτων Νόμο του 1985, 29/1985 (άρθρο 9(παρ.3)) με τον οποίο διασφαλίζεται η χρησιμοποίηση της ελληνικής στην τουριστική βιομηχανία και ιδιαίτερα στα ενημερωτικά έντυπα και στους τιμοκαταλόγους των τουριστικών καταλυμάτων.
- Τον περί της υποχρεωτικής Αναγραφής των Επίσημων Γλωσσών της Δημοκρατίας, των Επωνυμιών, Διαφημίσεων και άλλων ενδείξεων που τοποθετούνται σε δημόσιους χώρους Νόμο, (που εκκρεμεί),
- Τον περί της Υποχρεωτικής Διδασκαλίας των Επίσημων Γλωσσών της Δημοκρατίας Νόμο του 1989, 143/89,
- Τον περί της Υποχρεωτικής Εφαρμογής του Ελληνικού Συστήματος Γραφής (Επίσημα Έγγραφα) Νόμο του 1996 (αρχικά του 95).

Εξετάζοντας τις δύο δεκαετίες που μεσολάβησαν από το 1960 μέχρι το 1980, δεν διαπιστώνουμε ανάλογες προσπάθειες για ρύθμιση της χρήσεως της ελληνικής γλώσσας. Εξαιρούνται φυσικά, το άρθρο 3 του Συντάγματος με το οποίο ορίζονται οι επίσημες γλώσσες του κυπριακού κράτους (η ελληνική και η τουρκική ως μητρικές γλώσσες της ελληνοκυπριακής και της τουρκοκυπριακής κοινότητας αντίστοιχα) και ορισμένες εγκύκλιοι προς τμήματα κυβερνητικών υπηρεσιών που ζητούν να γίνεται χρήση της ελληνικής γλώσσας, π.χ. η εγκύκλιος 32 της 24ης Αυγούστου 1964 του Υπουργικού Συμβουλίου προς όλες τις κυβερνητικές υπηρεσίες.

Ότι η ελληνική γλώσσα αποτελεί σημαντικό άξονα ενδιαφέροντος για τον πολιτικό κόσμο κατά την περίοδο που εξετάζουμε, επιβεβαιώνουν ερωτήσεις που υποβλήθηκαν από μέλη του Κοινοβουλίου σχετικά με γλωσσικές επιλογές στελεχών της κυβέρνησης και κρατικών ή ημικρατικών οργανισμών. Επιλέγω τυχαία ένα μικρό δείγμα: ερώτηση στον Υπουργό Εργασίας σχετικά με τη χρήση της αγγλικής στις εμπορικές ονομασίες (10/1/86), ερώτηση προς τον Υπουργό Οικονομικών σχετικά με τη χρησιμοποίηση της αγγλικής στις ετήσιες εκδόσεις του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών, στις εκδόσεις της Κεντρικής Τράπεζας της Κύπρου και στην ετήσια Αστυνομική Έκθεση (16/1/87), ερώτηση προς τον Υπουργό Παιδείας για τη χρησιμοποίηση της αγγλικής σε ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες (11/10/86), ερώτηση προς τον Υπουργό Μεταφορών σχετικά με τη χρήση της αγγλικής γλώσσας στους *Καταλόγους* του Τμήματος Αρχαιοτήτων (9/2/87), ερώτηση προς τον Υπουργό Μεταφορών για τη χρήση του λατινικού αλφαβήτου από την Υπηρεσία Τηλεφωνικών Πληροφοριών (12/12/89), ερώτηση προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και προς τον Υπουργό Μεταφορών σχετικά με τη χρησιμοποίηση της αγγλικής στους χαιρετισμούς που απηύθυναν στην ετήσια συνέλευση των μελών του Κυπριακού Ναυτικού Ομίλου (22/2/94)».

¹ Δεν μπορούμε φυσικά εδώ να αγνοήσουμε το γεγονός ότι η σχέση των πολιτών με τα μέσα ενημέρωσης έχει διαφοροποιηθεί τα μέγιστα στο διάστημα των είκοσι αυτών χρόνων. Στις αρχές της δεκαετίας του 60, και ενωρίτερα, η πρόσβαση στα μέσα ενημέρωσης είναι προνόμιο ατόμων που προέρχονται από την πνευματική ελίτ της κυπριακής κοινωνίας και μπορούν να χειρίζονται με ευχέρεια το γραπτό λόγο που είναι το εισιτήριο στο δημόσιο λόγο. Σήμερα αντίθετα, τα μέσα ενημέρωσης είναι πλέον προσίτα σε πολίτες που δεν ανήκουν στην πνευματική αυτή ελίτ. Δύο παράγοντες που έχουν συμβάλει σημαντικά στην αλλαγή αυτή είναι, αφενός, το γεγονός ότι, χάρη στη διευρυμένη εκπαίδευση, όλοι οι πολίτες μετέχουν σήμερα στο γραπτό λόγο και, αφετέρου, η αλλαγή που έχει επέλθει στη σχέση των μέσων ενημέρωσης με το αναγνωστικό κοινό.

[6] **Κείμενο 4:** Μοσχονάς, Σ. 1996. Η γλωσσική διμορφία στην Κύπρο. Στο *«Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού* (Πρακτικά Ημερίδας, Θεσσαλονίκη Απρίλιος 1996), 121-127. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 123-124.

...Κυπριακή και κοινή συνδέονται με ξεχωριστές γραμματειακές παραδόσεις. Ως γνωστόν, γραπτά μνημεία της κυπριακής σώζονται από τον 14ο αιώνα (*Ασσίζες*, Χρονικά του Μαχαιρά

και του Βουστρωνίου). Στις μέρες μας, η χρήση της στη λογοτεχνία περιορίζεται στο προφορικό είδος που ασκούν ακόμα λίγοι κύπριοι «ποιητάρηδες», στο θέατρο (ιδιαίτερα δημοφιλές είναι το «κυπριώτικο σκετς»), σε λιγυστά πεζογραφήματα με κυπριακή θεματογραφία. Η χρήση της στο δοκίμιο θα ήταν αδόκιμη. Γενικά, η κυπριακή θα χρησιμοποιηθεί σε μορφές γραπτού λόγου που διατηρούν αναπαραστατική σχέση προς τον προφορικό. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις θα χρησιμοποιηθεί η κοινή, ακόμα και για προφορικά εκφερόμενο γραπτό λόγο (δελτία ειδήσεων, μαθήματα, διαλέξεις, κηρύγματα, πολιτικοί λόγοι κλπ.). Επίσημα διοικητικά και νομικά έγγραφα είναι τα περισσότερα στην κοινή –λιγυστά στην αγγλική. Στην κοινή εκδίδεται επίσης ο ημερήσιος και περιοδικός τύπος, με ελάχιστες και προβλεπόμενες εξαιρέσεις (λ.χ. σατιρικές στήλες ή εφημερίδες).

Η λειτουργική διαφοροποίηση κυπριακής-κοινής εκτείνεται και στον προφορικό λόγο. Η κυπριακή, σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητα από τη μόρφωση του ομιλητή, χρησιμοποιείται σε περιστάσεις (συν)ομιλίας μεταξύ οικείων, για καθημερινά, διαπροσωπικά, ιδιωτικά, ανεπίσημα ζητήματα ή συνδιαλλαγές (λ.χ. στα ψώνια). Δεν συνηθίζεται χρήση της κοινής σε καθημερινές περιστάσεις επικοινωνίας, μπορεί όμως να υπαγορεύεται από την παρουσία Ελλαδιτών, την αίσθηση σοβαρότητας που περιβάλλει τη συζήτηση ή την επιδίωξη κοινωνικού κύρους.

Η λειτουργική διαφοροποίηση δεν θα ήταν άλλωστε δυνατή χωρίς τις συχνά λανθάνουσες αξιολογήσεις που συνδέονται με κάθε ποικιλία. Η κοινή περιβάλλεται με το κύρος της τυποποιημένης γλώσσας («τα ωραία/ σωστά ελληνικά»), γι' αυτό άλλωστε η αδιάκριτη χρήση της μπορεί να προκαλεί την αίσθηση της εκζήτησης: Ο Κύπριος που επιλέγει πάντα την κοινή λέγεται ότι «ελληνικοιρίζει» ή «καλαμαρίζει». Η κοινή δίνει την αίσθηση γλώσσας «τεχνητής», κατάλληλης μόνο για «επίσημες» περιστάσεις. Από την άλλη, η διάλεκτος, η «χαμηλή ποικιλία», αντιμετωπίζεται με το γνωστό σύμπλεγμα αρνητικών και θετικών αξιολογήσεων: είναι «γλώσσα των αγράμματων» –«χωριάτικα»–, «κατώτερη», «ατελής», «χωρίς γραμματική», αλλά και «γλώσσα των ομοίων», «ιθαγενής», «φυσική», και, σύμφωνα μ' ένα τρέχον ιδεολόγημα, «αρχαιότερη της κοινής».

[7]

Κείμενο 5: Καρυολαίμου, Μ. 2000. Κυπριακή πραγματικότητα και κοινωνιογλωσσική περιγραφή. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* (Πρακτικά της 20ής Ετήσιας Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ., 23-25 Απριλίου 1999), 203-214, σελ. 206-207.

[...] Οι **κεντρομόλοι δυνάμεις**, γλωσσικής φύσεως, συμβάλλουν θετικά στη γλωσσική συσπείρωση γύρω από το εθνικό κέντρο: Η Κύπρος βρίσκεται στη «νοητή» αλλά και φυσική περιφέρεια του ελληνόφωνου χώρου –αν φυσικά εξαιρέσουμε τις κοινότητες της διασποράς– του οποίου κέντρο είναι η αθηναϊκή πρωτεύουσα. Η τοποθέτησή της στην περιφέρεια του χώρου αυτού την ορίζει ως διαλεκτική κοινότητα η οποία δέχεται ως πρότυπη ποικιλία τη standard ελληνική, με αποτέλεσμα να υπόκειται στις ίδιες πιέσεις που υπόκεινται και οι υπόλοιπες γλωσσικές ποικιλίες που υπάγονται σε αυτή την περιφερειακή ζώνη. Οι **φυγόκεντρος δυνάμεις**, κοινωνικο-πολιτικής υφής, τείνουν να ενδυναμώσουν τα τοπικά χαρακτηριστικά. Πολιτικά, οικονομικά και διοικητικά η Κύπρος δεν υπάγεται στο αθηναϊκό κέντρο, άρα, σε αντίθεση με την υπόλοιπη περιφέρεια, δεν ρυθμίζεται από αυτό. Αποτέλεσμα: η διάλεκτος, ή μάλλον η χρήση της διαλέκτου, νομιμοποιείται στα όρια του κυπριακού κράτους, πράγμα που σημαίνει ουσιαστικά ότι:

α) η πλειονότητα των Κυπρίων ομιλητών, όταν επικοινωνούν μεταξύ τους, χρησιμοποιούν σχεδόν αποκλειστικά την κυπριακή διάλεκτο, είτε στην αστική της μορφή είτε σε μια από τις επαρχιακές μορφές της. Η χρήση της «διαλέκτου» δεν περιορίζεται μόνο στους τομείς εκείνους που κατακυρώνονται συνήθως στις μητρικές χαμηλές ποικιλίες και χαρακτηρίζονται ως **οικείες**: οικογένεια, φίλοι κλπ. Καλύπτει ακόμη τομείς όπου χρησιμοποιούνται συνήθως υψηλές ποικιλίες (υψηλή σε αυτή την περίπτωση είναι η standard), π.χ. σε τομείς άσκησης της εξουσίας, σε δημόσιες υπηρεσίες, σε δημόσιες εμφανίσεις κλπ.

β) η χρησιμοποίηση της διαλέκτου ή διαλεκτικών στοιχείων σε τομείς κύρους έρχεται σε αντίθεση με τις δεδηλωμένες στάσεις των Κυπρίων ομιλητών που στιγματίζουν τα εν λόγω στοιχεία. Η διάσταση ανάμεσα στη γλωσσική αξιολόγηση και τη γλωσσική πρακτική –οι ομιλητές αξιολογούν αρνητικά την ποικιλία που οι ίδιοι χρησιμοποιούν– συνήθως σε περιπτώσεις συνύπαρξης καινών και διαλέκτων ή κοινωνιολέκτων, είναι κατά τον Louis-Jean Calvet [...] ενδεικτική της *γλωσσικής ασφάλειας /ανασφάλειας* που χαρακτηρίζει τους διαλεκτόφωνους ομιλητές: «η ορθή ποικιλία δεν είναι αυτή που μιλάμε, είναι αυτή που μιλάνε κάποιοι άλλοι». Ο βαθμός γλωσσικής ασφάλειας ορίζεται, ως η ποσοστιαία σχέση ανάμεσα σε όσους ομιλητές δηλώνουν ότι χρησιμοποιούν μια ποικιλία και σε αυτούς που την αξιολογούν θετικά.

[8] α. Χριστίδης, Α.-Φ. 1999. Κυπριακές ιδιαιτερότητες. Στο *Γλώσσα, πολιτική, πολιτισμός*, 98-102. Αθήνα: Πόλις, σελ. 98-99.

...Η Κύπρος δεν εντάχθηκε στο ελλαδικό κράτος και έτσι η κοινή νεοελληνική δεν άσκησε (λόγω και της αγγλικής) την ίδια «πίεση» στη διάλεκτο, όπως έγινε με τις διαλέκτους στην Ελλάδα. Ήταν βέβαια πάντα –είτε ως καθαρεύουσα είτε ως δημοτική– η γλώσσα της εκπαίδευσης. Αλλά δεν έπαυσε να εκπροσωπεί ένα σχετικά απομακρυσμένο εθνικό κέντρο κι αυτό τη φόρτισε τόσο θετικά όσο και αρνητικά: θετικά, ως η γλωσσική εκδοχή του ελληνικού οράματος. Αρνητικά, ως η κατεξοχήν εκπρόσωπος των συνδηλώσεων που σχετίζονται με την έκφραση «καλαμαράς»: ο μητροπολιτικός Ελλαδίτης –και η γλώσσα του– που υποτιμά και «πατρονάρει» τον περιφερειακό Έλληνα και το ιδίωμά του. Η διαμόρφωση μιας «κοινής» παντού και πάντοτε συνοδεύεται από την υποτίμηση των διαλέκτων (αμφισβήτηση της «καθαρότητάς» τους ή της «επάρκειάς» τους και άλλες παρόμοιες προκαταλήψεις). Η κοινή (που κι αυτή βέβαια προέρχεται από κάποια διάλεκτο με ιστορικό γόητρο) εκπροσωπεί την εξουσία, την κοινωνική άνοδο. Την υποτίμηση της διαλέκτου την εσωτερικεύει και την υιοθετεί σε κάποιο ποσοστό και ο ομιλητής της διαλέκτου. Αισθάνεται μειονεκτικά απέναντι στην κοινή που διαθέτει γόητρο και ταυτόχρονα αντιπαθεί την κοινή –και τους χρήστες της– που τον βάζουν σ' αυτή τη δύσκολη θέση.

β. Μαλικούτη-Drachman, Α. 1996. Διαλεκτικός λόγος: μια μορφή ετερότητας που χάνεται. Στο *«Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού* (Πρακτικά ημερίδας, Θεσσαλονίκη Απρίλιος 1996), 107-119. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 108.

...Τον ηγεμονισμό της επίσημης γλώσσας, συνοδεύει η αρνητική τοποθέτηση των ομιλητών της, πρβ. π.χ. χαρακτηρισμούς όπως: οι διάλεκτοι είναι «κακόηχες», «γλωσσικά κατώτερες» κλπ. Αρνητική όμως είναι και η στάση των ομιλητών αυτών των ίδιων διαλέκτων, πρβ. την ανασφάλειά τους και την ανησυχία τους για τυχόν διαλεκτικά κατάλοιπα στην προφορά τους, που περιορίζουν την κοινωνική και επαγγελματική τους υπόσταση.

[9] **Κείμενο 6:** Persianis, P. 1994-1995. The Greek-Cypriot educational policy in Cyprus as an expression of conflict at the political, cultural and socio-economic levels. *Modern Greek Studies Yearbook* 10/11: 89-116, σελ. 90-91.

Το πρόβλημα

Η εκπαιδευτική πολιτική που έχει κυριαρχήσει στην ελληνοκυπριακή κοινότητα κατά τη διάρκεια της τελευταίας εκατονταετίας είναι η λεγόμενη ελληνοκεντρική παιδεία, δηλαδή η καλλιέργεια μέσω της εκπαίδευσης μιας ισχυρής πίστης στις παραδόσεις και τον πολιτισμό του ελληνικού έθνους, στα εθνικά ιδεώδη και στην ίδια την Ελλάδα, που θεωρείται η πατρίδα με την οποία η Κύπρος είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με δεσμούς καταγωγής, αίματος, γλώσσας και θρησκείας.

Σε όλη διάρκεια της αγγλικής διακυβέρνησης του νησιού (1878-1960), επικράτησε ένας πολιτισμικός και πολιτικός αγώνας μεταξύ της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Κύπρου και της αποικιοκρατικής κυβέρνησης. Η Ορθόδοξη Εκκλησία ενεργοποίησε τη μεγάλη ηθική και υλική της δύναμη προκειμένου να συνεισφέρει στην υπερίσχυση της ελληνικής κουλτούρας και, μέσα από τα σχολεία της κοινότητας, να διαδώσει μια εθνικιστική ιδεολογία που είχε ως κύριο στόχο την πολιτική ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Σε αυτή την πολιτική ιδεολογία αντιπάχθηκε, φυσικά, με σθένος η αποικιοκρατική κυβέρνηση της Βρετανίας. Μετά την αποτυχία του αγώνα για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, και την ανακήρυξη, αντ' αυτής, της Δημοκρατίας της Κύπρου το 1960, οι εκπαιδευτικές αρχές της ελληνοκυπριακής κοινότητας υιοθέτησαν ως κανόνα μια ελληνοκεντρική εκπαιδευτική πολιτική με πρόθεση να διατηρηθούν οι πολιτισμικοί και εθνικοί δεσμοί μεταξύ της ελληνοκυπριακής κοινότητας και της Ελλάδας. Πράγματι, δεν είχαν άλλη επιλογή. Ο ελληνοκεντρικός χαρακτήρας της παιδείας αναγνωρίστηκε από τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου στη βάση των οποίων εγκαθιδρύθηκε η Δημοκρατία της Κύπρου. Οι συμφωνίες εμπιστεύτηκαν την εκπαίδευση της ελληνικής κοινότητας στο Ελληνικό Κοινοτικό Συμβούλιο και την εκπαίδευση της τουρκικής κοινότητας στο Τουρκικό Κοινοτικό Συμβούλιο και όχι στην κυβέρνηση, η οποία είχε έναν δι-κοινοτικό χαρακτήρα. Η μεταφορά της εξουσίας από το Ελληνικό Κοινοτικό Συμβούλιο στο Υπουργείο Παιδείας, που ιδρύθηκε το 1965 με βάση τον νόμο περί αναγκαιότητας, μετά την διακοινοτική έντοπλη σύγκρουση μεταξύ των ελληνοκυπριακών και τουρκοκυπριακών κοινοτήτων που έγινε κατά την περίοδο των ετών 1963-1964 και που οδήγησε στην ολοκληρωτικό φυσικό διαχωρισμό τους, δεν άλλαξε την υπάρχουσα κατάσταση. Έτσι το Υπουργείο Παιδείας έχει την ευθύνη για την εκπαίδευση μόνο των Ελληνοκυπρίων· δηλαδή, απλώς ανέλαβε τα καθήκοντα του Ελληνικού Κοινοτικού Συμβουλίου. Κατά συνέπεια, οι συνταγματικές, νομοθετικές και διοικητικές προβλέψεις επιτρέπουν τη διατύπωση και την εφαρμογή μιας καθαρά ελληνοκεντρικής παιδείας.

Η σοφία αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής έχει αμφισβητηθεί αρκετές φορές από διάφορα κόμματα και πολιτικές οργανώσεις, καθώς επίσης και από έναν υπουργό παιδείας. Συγκεκριμένα έχει υποστηριχθεί η θέση ότι είναι παράλογο και καταστροφικό να γίνεται χρήση της παιδείας του Κυπριακού κράτους, δηλαδή του κεντρικού της νομιμοποιητικού ιδεολογικού μηχανισμού, για τη διάδοση μιας σοβινιστικής ιδεολογίας, αφού μια τέτοια ιδεολογία προφανώς θα υπονόμει αυτό το ίδιο το κράτος που, από τη φύση του, είναι πολυ-κοινοτικό, πολυ-εθνικό και πολυ-θρησκευτικό. Στη θέση μιας τέτοιου είδους παιδείας πρότειναν μια πλουραλιστική κυπροκεντρική παιδεία που θα δημιουργούσε τις ιδεολογικές βάσεις για τη συνοχή και την επιβίωση του ανεξάρτητου πλουραλιστικού κράτους της Κύπρου. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί πως η αντιπαράθεση στην πολιτική της ελληνοκεντρικής παιδείας δεν έφτασε ποτέ σε σημείο ανοιχτής και κάθεται απόρριψης. Αυτό είναι μια ένδειξη της δύναμης της εθνικιστικής ιδεολογίας. Άλλωστε, σε αυτό συνεργεί και το γεγονός πως η παροχή μιας κατά βάση ελληνοκεντρικής παιδείας υποστηριζόταν σχεδόν ανέκαθεν και σε μεγάλο βαθμό από τις τεχνικές και διοικητικές βαθμίδες της Ελληνοκυπριακής εκπαιδευτικής ιεραρχίας, δηλαδή από την πλειοψηφία των εκπαιδευτικών και των οργανώσεών τους αλλά και από τους διευθυντές και τους επιθεωρητές των σχολείων. Παρ' όλα αυτά, η αντιπαράθεση στην επίσημη πολιτική για την ελληνοκεντρική παιδεία και η υποστήριξη μιας κυπροκεντρικής παιδείας συνεχίστηκε σε όλη την περίοδο της ανεξαρτησίας και έχει συνεισφέρει στην ανάδειξη ενός ακανθώδους προβλήματος που συνεχίζει να αποτελεί το κεντρικό θέμα ενός ζωντανού ρητορικού διαλόγου...

Μετάφραση *Νίκος Γεωργίου*

[10] Εξαιτίας της διαλεκτικής υφής της, η κυπριακή κοινωνία διατηρούσε, και διατηρεί, περίπλοκη σχέση με την καθαρεύουσα, και όσον αφορά τη διδακτική διαδικασία και ευρύτερα. Καταρχάς, πολλοί τύποι της καθαρεύουσας που στην κοινή ελληνική τείνουν να περιθωριοποιηθούν ή εξειδικεύονται ως γραπτοί μόνο τύποι (π.χ. οι αόριστοι ρηματικοί τύποι σε -θην, διατήρηση της χρονικής αύξησης, συνηρημένοι τύποι ρημάτων) απαντούν στην κυπριακή -και στη γραπτή μορφή της επαρχιακής νεοελληνικής που επηρεάζεται από αυτή- όχι επειδή είναι απόκοτα της καθαρεύουσας, αλλά επειδή ανήκουν στο σύστημα της διαλέκτου· θα ήταν επομένως πιο σωστό να τους θεωρήσουμε ως τύπους στις δύο ποικιλίες

και όχι ως επιδράσεις της καθαρεύουσας στη διάλεκτο. Αυτό είναι απόλυτα αναμενόμενο αν λάβουμε υπόψη ότι οι διάλεκτοι διατηρούν στοιχεία αρχαϊκά τα οποία συνήθως εκλείπουν από τις τυποποιημένες ποικιλίες (εδώ τη νεοελληνική κοινή). Από την άλλη, παρά το γεγονός ότι η καθαρεύουσα ήταν επισήμως *γλώσσα της εκπαίδευσης* (τα διδακτικά βιβλία που στέλλονταν από την Ελλάδα ήταν γραμμένα στην καθαρεύουσα), στις αρχές της δεκαετίας του '70 είχε παύσει να χρησιμοποιείται με συστηματικό τρόπο ως *γλώσσα διδασκαλίας*.

[11] *Κείμενο 7*: Χαραλαμπίδης, Α. 1990. Γλωσσική διδασκαλία: η περίπτωση της Κύπρου. *Γλώσσα* 22: 69-94.

...Τα κύρια στοιχεία που συνιστούν τη δομή του πρώτου μέρους κάθε μαθήματος είναι τα *κείμενα* και οι εναλλασσόμενες *προφορικές* και *γραπτές δραστηριότητες*. Τα στοιχεία αυτά συνδέονται μεταξύ τους θεματικά και αλληλοπροσδιορίζονται, καθώς τα κείμενα προσφέρουν συνήθως το πληροφοριακό υλικό για το θέμα και γίνονται αφορμή για να αναπτυχθούν ποικίλες προφορικές και γραπτές δραστηριότητες. Ειδικότερα:

α) *Τα κείμενα*. Σε κάθε μάθημα δίνεται ένα βασικό κείμενο σχετικό με το θέμα που αποτελεί τον πυρήνα του μαθήματος και ένα ακόμη ή περισσότερα παράλληλα, όπως τα ονομάζουν, κείμενα. Στην πλειονότητά τους είναι παρμένα από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο της Ελλάδας και της Κύπρου ή είναι διάφορα είδη κειμένων από αυτά που χρησιμοποιούνται καθημερινά κατά τις δοσοληψίες μεταξύ των πολιτών και των παντός είδους υπηρεσιών ή, τέλος, αποσπάσματα δοκιμιακών κειμένων. Τα λογοτεχνικά κείμενα είναι ελάχιστα. Αυτή η συγκεκριμένη επιλογή κειμένων ίσως να έγινε γιατί οι συγγραφείς έκριναν ότι είναι προτιμότερα τα κείμενα πληροφοριακού περιεχομένου, δεδομένου ότι αυτά αποτελούν τον κύριο όγκο του γραπτού λόγου με τον οποίο οι ομιλητές έρχονται κυρίως σε επαφή ή τους χρησιμεύει περισσότερο στις καθημερινές τους συναλλαγές. Πρόκειται για κείμενα που αντιπροσωπεύουν τη μεγάλη ποικιλία του γραπτού λόγου που παράγεται καθημερινά.

Το πρώτο κείμενο κάθε μαθήματος χρησιμεύει για να ασκηθούν οι μαθητές στην κατανόηση γραπτού κειμένου. Το σταθερό μοτίβο των ασκήσεων κατανόησης που ακολουθούν το κείμενο είναι: χωρισμός σε ενότητες, τιτλοφόρηση των ενοτήτων και γραφή περίληψης με βάση τους τίτλους των ενοτήτων.

Εκτός από το αρχικό κείμενο δίνονται και ένα ή περισσότερα «παράλληλα κείμενα». Τα παράλληλα κείμενα έχουν πολλαπλή χρησιμότητα: προσφέρουν πρόσθετα πληροφοριακά στοιχεία για το θέμα που αποτελεί τον άξονα του μαθήματος, προσφέρονται για υφολογικές συγκρίσεις μεταξύ τους ή/και με το αρχικό κείμενο, επιτρέπουν στους μαθητές να αντιληφθούν τι σημαίνει διαφορετική προσέγγιση του ίδιου θέματος, εμπλουτίζουν τη σχετική με το θέμα γλωσσική υποδομή, δίνουν αφορμή για κατανόηση ορισμένων πτυχών του θέματος και, τέλος, αξιοποιούνται για να τροφοδοτήσουν την ελεύθερη και δημιουργική έκφραση των μαθητών πάνω σε όψεις του κεντρικού θέματος του μαθήματος.

β) *Η προφορική έκφραση*. Οι συγγραφείς μεριμνούν ιδιαίτερα για την ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών στην προφορική χρήση της γλώσσας. Αυτό το πετυχαίνουν προτείνοντας ένα ευρύ φάσμα προφορικών δραστηριοτήτων, που καλύπτουν όλες σχεδόν τις μορφές προφορικού λόγου που μπορεί να συναντήσει κανείς κατά τις γλωσσικές ανταλλαγές στα πλαίσια των κοινωνικών του δραστηριοτήτων: κρίσεις, αφηγήσεις, σχόλια, περιγραφές, χαρακτηρισμοί, διάλογοι, συζητήσεις στρογγυλής τραπέζης, αντιπαραθέσεις απόψεων, αξιολογήσεις, διερευνητικές συζητήσεις, παρουσίαση συμπερασμάτων μιας έρευνας, παροχή πληροφοριών κ.ά.

Θα αναφέρω ενδεικτικά μερικές προφορικές δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στα βιβλία. Στο Α20, όπου το κεντρικό θέμα είναι το θέατρο και ο ανταγωνισμός της τηλεόρασης, προτείνεται στους μαθητές να κάμουν παρατηρήσεις, να εκφράσουν κρίσεις και να διατυπώσουν εισηγήσεις α) για τα παιδικά προγράμματα της τηλεόρασης, β) για τις επιστημονικές σειρές και γ) για τις ελληνικές και ξένες τηλεοπτικές σειρές. Στο Β3 με θέμα τα

επαγγέλματα προτείνεται για συζήτηση το θέμα: «Οι γυναίκες και οι άντρες στην επαγγελματική ζωή (προσόντα, ευκαιρία εισόδου, εργασία, δυσκολίες, ανέλιξη, μισθός...)». Η συζήτηση γίνεται μεταξύ αγοριών και κοριτσιών που υποστηρίζουν διαφορετικές-συγκρουόμενες απόψεις. Υπάρχει πρόεδρος και γραμματέας (βλ. και Διδακτική δραστηριότητα II, σ. 23).

Οι προφορικές δραστηριότητες δεν γίνονται στο κενό, αλλά εντάσσονται μέσα σε ένα πλαίσιο που ευνοεί τη διεξαγωγή τους. Το πλαίσιο αυτό διαμορφώθηκε με την επεξεργασία των κειμένων που προηγήθηκαν, η οποία επέτρεψε την ανάπτυξη προβληματισμού πάνω σε ορισμένες πτυχές του κεντρικού θέματος του μαθήματος. Με τις προφορικές δραστηριότητες διευρύνεται αυτός ο προβληματισμός, καθώς οι μαθητές οδηγούνται στο να θέσουν και να διερευνήσουν νέα προβλήματα, για τα οποία αναζητούν τις σχετικές πληροφορίες, τις διασταυρώνουν, συγκρίνουν και αξιολογούν αντιτιθέμενες απόψεις, διατυπώνουν τις δικές τους τεκμηριωμένες απόψεις, εξάγουν συμπεράσματα κτλ.

Με τον τρόπο αυτό οι μαθητές ασχολούνται με γνήσια προβλήματα που αφορούν και τους ίδιους και συνεπώς τα προσεγγίζουν με ενδιαφέρον. Δεν έχουν την αίσθηση ότι ασχολούνται με τη γλώσσα, αλλά ότι χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να λύσουν προβλήματα, να ανταλλάξουν απόψεις, να επικοινωνήσουν. Διαπιστώνουν στην πράξη ότι είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν τη γλώσσα με τρόπο που να ταιριάζει κάθε φορά στο θέμα, στην περίπτωση, στον συνομιλητή, στο είδος επικοινωνίας.

γ) Η γραπτή έκφραση. Οι δραστηριότητες που προτείνονται για την ανάπτυξη της ικανότητας των μαθητών στη γραπτή χρήση της γλώσσας διέπονται από τις ίδιες αρχές που είδαμε ότι ισχύουν και για την προφορική έκφραση. Είναι τέτοιες ώστε οι μαθητές να παράγουν μια ποικιλία μορφών γραπτού λόγου που αντιστοιχεί στην ποικιλία που πραγματικά παράγεται καθημερινά στην κοινωνία. Επιστολές, αναφορές, υπομνήματα, καταγγελίες, διαμαρτυρίες, εισηγήσεις, ειδήσεις, ανταποκρίσεις, αφηγήσεις, περιγραφές διαφόρων ειδών, έρευνες, ερωτηματολόγια, σχόλια, βιβλιοπαρουσιάσεις, συνεντεύξεις, βιογραφικά σημειώματα, αφίσες, ανακοινώσεις, ενημερωτικά κείμενα κ.ά., είναι ενδεικτικά της ποικιλίας του γραπτού λόγου που παράγουν οι μαθητές.

Ενδεικτικά παραδείγματα γραπτών δραστηριοτήτων: Στο Α15, όπου το θέμα είναι η εργασία και τα επαγγέλματα, με αφορμή ένα ΖΗΤΕΙΤΑΙ από μικρές αγγελίες καλούνται να γράψουν *αίτηση* συνοδευόμενη από *βιογραφικό σημείωμα* σύμφωνα με υπόδειγμα που παρατίθεται. Στο Β3, όπου πάλι το θέμα είναι τα επαγγέλματα, καλούνται να φτιάξουν *ερωτηματολόγιο* και να πάρουν *συνέντευξη* από ένα γνωστό τους σχετικά με το επάγγελμά του (προσόντα, καθήκοντα, δικαιώματα, αμοιβή κτλ.). Στο Γ6, όπου συζητείται το θέμα των επικοινωνιών και της τηλεόρασης, αφού δίνονται στοιχεία για το γράψιμο μιας επιστολής, καλούνται να γράψουν *επιστολή* στο Δ/ντή του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου με την οποία

- να διαμαρτύρονται για την ακαταλληλότητα ενός έργου που πρόβαλε η τηλεόραση
- να διαμαρτύρονται για τα ανιαρά προγράμματα
- να εισηγούνται νέα προγράμματα για τη βελτίωση των τηλεοπτικών προγραμμάτων
- να συγχαίρουν το ΡΙΚ για το επίπεδο των ταινιών που ετοιμάζουν οι παραγωγοί του
- να συγχαίρουν για μια συγκεκριμένη τηλεοπτική σειρά.

Τα ερεθίσματα και εδώ, όπως στις προφορικές δραστηριότητες, είναι γνήσια και συνδέονται άμεσα με πλευρές του κεντρικού θέματος του μαθήματος που προσφέρονται για γραπτή δραστηριότητα. Το είδος της δραστηριότητας είναι πρόκληση για τους μαθητές να χρησιμοποιήσουν την κατάλληλη γλωσσική έκφραση. *Χρησιμοποιούν τη γλώσσα, όχι για να δείξουν αν αφομοίωσαν κάποια διδασκαλία που προηγήθηκε, αλλά για να ικανοποιήσουν και να ανταποκριθούν σε μια δημιουργημένη ανάγκη να εκφραστούν πάνω σε συγκεκριμένο θέμα.*

Προφορικές και γραπτές δραστηριότητες εναλλάσσονται σε κάθε μάθημα και αυτό συμβάλλει στην ισόρροπη καλλιέργεια των δύο βασικών τρόπων γλωσσικής έκφρασης, του προφορικού

και του γραπτού. Το γεγονός αυτό το διαπιστώνει κανείς με μεγάλη ανακούφιση, γιατί τα σχολικά βοηθήματα για τη διδασκαλία της γλώσσας συνήθως παραμελούν ή θεωρούν δευτερεύουσας σημασίας την προφορική πλευρά της γλώσσας. Κι όμως η προφορική είναι η δεσπόζουσα μορφή γλωσσικής επικοινωνίας και το σχολείο οφείλει να μην το αγνοεί...

[12] **Κείμενο 8:** Francois-Geiger, D. 1991. *Θέματα κοινωνικής και θεωρητικής γλωσσολογίας*. Μτφρ. Α. Μανουσοπούλου κ.ά. Κεφ. 4. "Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προφορικότητας και παιδαγωγική". Αθήνα: Νεφέλη, σελ. 77 & 79-80.

...Σε μια πράξη αληθινής προφορικής επικοινωνίας (εδώ αποκλείουμε, π.χ., τις ραδιοφωνικές ή τηλεοπτικές εκπομπές, τις διαλέξεις σε μεγάλο κοινό...), ο πομπός και ο δέκτης (ή οι πομποί και οι δέκτες) συμμετέχουν "ζωντανά" στο κύκλωμα επικοινωνίας. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχει άμεση επανάδραση [feedback], που εκφράζεται, π.χ., με τη διακοπή της εκπομπής του μηνύματος όταν ο συνομιλητής δηλώνει με οποιονδήποτε τρόπο ότι κατάλαβε το μήνυμα, ή με τη συνεργασία των συνομιλητών (ανά δύο, ανά τρεις...) στην επεξεργασία του μηνύματος.

...Η επεξεργασία του γλωσσικού μηνύματος γίνεται στα πλαίσια της γραμμικότητας του λόγου, που είναι βασική συνέπεια του φωνητικού χαρακτήρα. Αυτό σημαίνει ότι, μια και οι μονάδες της διπλής άρθρωσης (φωνήματα και σημασιακές μονάδες) διαδέχονται η μια την άλλη με ταχύ ρυθμό, η διάταξή τους δεν μπορεί να αναστραφεί εκ των υστέρων, πράγμα που στον γραπτό λόγο μπορεί να συμβεί, με το σβήσιμο π.χ. Επομένως, χρειάζεται μια στρατηγική που να θεραπεύει όσο γίνεται την αδυναμία να επανορθώσουμε αυτό που έχει ήδη ειπωθεί, και μάλιστα την αδυναμία να αναφερθούμε σε αυτό με ακρίβεια. Σε αυτό ακριβώς στοχεύουν όλες οι τεχνικές με τις οποίες ο ομιλητής αναφέρεται στα προηγούμενα (επαναλήψεις-επιαναφορές, επαναλήψεις-συνδέσεις, περισσολογίες...), που διευκολύνουν την απομνημόνευση τόσο για τον ομιλητή όσο και για τον συνομιλητή. Έτσι εξηγούνται βεβαίως και τα «ατυχήματα» (ανακοπές της συντακτικής ροής, εκφωνήματα που δεν ολοκληρώνονται), που στον γραπτό λόγο θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε σαν ανωμαλίες κατά την ανάπτυξη των κανονικών συντακτικών σχηματισμών.